

ПОЛІФУНКЦІОНАЛЬНІСТЬ ХУДОЖНЬОГО СВІТУ
ПРОЗИ РОМАНА АНДРІЯШИКА

У статті досліджуються особливості художнього світу прози Романа Андріяшика, в якому домінантами постають моральні імперативи та індивідуальні авторські пріоритети. Доведено, що у формуванні художнього світу як естетичного феномену задіяні світоглядні моделі митця. Виявлені вагомі екстралітературні фактори, що вплинули на реалізацію авторської інтенції.

Ключові слова: поліфункціональність, художній світ, світоглядні моделі, екстралітературні фактори.

В статье исследуются особенности художественного мира прозы Романа Андрияшика, в котором доминантами становятся моральные императивы, а также индивидуальные авторские приоритеты. Доказано, что в формировании художественного мира как эстетического феномена задействованы мировоззренческие модели писателя. Раскрыты важные экстралитературные факторы, которые повлияли на реализацию авторской интенции.

Ключевые слова: полифункциональность, художественный мир, мировоззренческие модели, экстралитературные факторы.

The article deals with the peculiarities of the art world of Roman Andriyashyk's prose the dominants of which are moral imperatives and individual author's priorities. It was proved that the master's world-outlooking models were involved into the creation of the art world as aesthetic phenomenon. Important extraliterary factors influencing the realization of the author's intention were discovered.

Key words: polyfunction, art world, world-outlooking models, extraliterary factors.

Проблема трактування і декодування художнього світу письменника або ж окремого твору є актуальною в сучасному українському літературознавстві, особливо ж стосовно письменників малодосліджених. Відповідно до концепції Г.Клочечка, «художній світ – фундаментально-змістовий засіб. Про нього можна і треба говорити як про феномен, утворений подвійною інтенціональністю» [1]. Науковець наголошує, що художній світ постає як продукт творчого задуму письменника, тобто його своєрідність визначається особливостями художнього мислення автора, його світобаченням (світорозумінням, світосприйманням). Натомість Г.Клочек не виключає можливість інтерпретації художнього світу в його зануреності у свідомість реципієнта, сформованості в процесі сприймання твору. Художній світ, отже, на думку Г.Клочечка, втворений задумом митця, трансформований в процесі рецепції, таким чином, сформований інтенцією автора та інтенцією читача [1]. Халізов визначає місце художнього світу “у складі форми, що несе зміст”[2], що дозволяє долучити до моделювання художнього світу деталізацію (предметно-зображувальне начало), тобто конкретні явища і об’єкти, які виформовуються словесно і

загалом становлять світ художнього твору (як вказує Г.Клочек, побутують також вислови “поетичний світ”, “внутрішній світ твору”, “безпосередній зміст”).

У цьому ракурсі в нашій статті досліджуємо поставання художнього світу Романа Андріяшика. Завданнями наших студій є довести, що своєрідність художнього світу митця багато в чому залежить від світоглядних моделей, якими він керується, що, у свою чергу, визначаються особливостями життєвого шляху.

У творчості Р.Андріяшика відбулося властиве шістдесятникам зміщення акценту із соціального буття індивіда на його духовний світ, що сформувало свого часу домінуючі виміри української літератури ХХ століття, зміни якої супроводжувалися своєрідним синтезом соціологічної, психологічної, етичної, естетичної, світоглядної систем. За умов міцної закоріненості прийомів реалізму в художній практиці водночас трансформувалися принципи модерного письма, змінювався характер художнього бачення, оновлювалися принципи мистецького моделювання буття й проблемно-тематичний діапазон, збагачувалася палітра зображально-виражальних засобів. Як наслідок, спостерігаємо яскраве поліфонічне художнє полотно рубежа ХХ ст., позначене різновекторністю естетичних пошуків й контраверсійністю мистецького мислення, що і стало одним з джерел формування художнього світу письменника.

Наступний компонент художнього світу – драматизм творчої долі Р.Андріяшика, йдеться не лише про п’ятнадцятиліття замовчування творчого доробку митця, коли прозаїк не міг не писати, хоч доробок не знаходив свого читача. Від часу виходу роману “Сторонець” (1989) була опублікована лише п’єса-феєрія “В кінці престолу”. До читача так і не дійшла завершена вже у Києві трагедія “Велика гра”, написана на підставі матеріалів про життя, діяльність, смерть і похорон патріарха Володимира (Романюка). Здається, що над його рукописами нависала фатальна приреченість, – вони загинули, коли у рідному селі письменника Шишківці Борщівського району на Тернопільщині була пограбована і спалена його рідна хата, де була знищена друга частина роману “Сторонець”, згорів уже закінчений, але ще не відшліфований художньо-біографічний роман “Кам’яний хрест” про Василя Стефаника і більша частина роману про Івана Франка “Мойсей”, де Р. Андріяшик зображує духовне єство Майстра, екзистенціальну концепцію як окремої людини, так і нації загалом.

Біографічні напрямні надзвичайно сильно впливають на становлення художнього світу митця, що можна афористично сформулювати ідіомою: “З вогню та в полум’я”. Залишилося небагато згадок про дитинство митця, про його раннє захоплення поезією. Відомо, що Р. Андріяшик, що досить поширено, ще у школі писав вірші, багато читав, а оскільки в селі не було систематизованої бібліотеки, знайшов видання Оноре де Бальзака та В.Шекспіра польською мовою, які вразили його уяву. Можливо, тому він твори Бальзака любив усе життя, навіть мав задум у роки студентства написати двадцять романів про ХХ століття. Після закінчення фізико-математичного факультету Чернівецького університету навчався у Львові на факультеті журналістики, писав нариси, кореспонденції, репортажі в періодиці. Специфіка психологічного портрету митця в його скромності: нікому не було відомо, що він наполегливо працює над серією романів. Коли ж вийшов перший, то вже був не дебют, але зрілий твір, якому не треба було приводів для надії і сподівань, після якого були роки надії і розчарувань.

Лише вечір автора у Спілці письменників (грудень 1997 р.) в переповненому залі засвідчив, що Р.Андріяшик має багато шанувальників. Виступи критиків були одностайно

схвальні, однак зневіра прозаїка була невинною. Шевченківська премія 1998 року за роман “Сторонець” стала хоча запізнимим, проте визнанням Р.Андріяшика як письменника. У звіті про вечір “Літературна Україна” зауважила: “З появою другого роману “Додому нема вороття”, що продовжив попередню тему життя інтелігенції Західної України в умовах австро-угорської монархії, уже стало зрозумілим, що письменник **уперше** (підкреслення наше – І.Т.) художньо розробив екзистенційну концепцію страху в тоталітарному суспільстві, страху перед власною незахищеністю та безпорадністю в цьому суперечливому світі з його постійним протиборством добра і зла, краси і потворності, світла і темряви” [3]. Л.Тарнашинська, таким чином, заакцентувала поліфункціональність художнього світу митця, єдність особистісного і світоглядно-узагальнюючого підходів до нього. Можна погодитись з думкою дослідниці: роман названий “Люди зі страху”, тобто йдеться про проблему страху як одну з граней людської екзистенції, висвітлювану як філософами, так і письменниками ХХ століття. Р.Андріяшик тут, варто зазначити, був не першим, до цієї теми вже зверталися М.Хвильовий, Г.Косинка, Б.Антоненко-Давидович та ін. Прозаїк увиразнив своє бачення порушуваної художньою літературою проблеми. Можливо, людина, яка “зі страху” все ж таки хотіла повернутись у свій дім, вороття вже не має.

Художній світ героїв Р.Андріяшика насичений великою кількістю інтелектуальних проблем, що екстраполюються в цілісну тканину твору реплікою персонажа, афористичною авторською ремаркою. Як зауважує В.Брюгген, “Андріяшик підноситься над рівнем вправного побутописця-етнографа чи, скажімо, сільського лірика, бо його твори оживлені плином глибокої і змістовної думки, зігріті жаром неспокійного серця письменника-патріота й громадянина, перейняті непідробним гуманістичним пафосом, який живиться вболіванням за долю народну, збирають риси народного життя в фокусі розумної і далекоглядної мислі. Романи Р.Андріяшика дають зразок інтелектуальної прози про західноукраїнське село, і в тому – їхня своєрідна характерність” [4:65].

Виявилися невдалим спроби критиків з’ясувати специфіку романного мислення Р.Андріяшика за моделями творчої манери інших прозаїків, бо він не вкладався в жодну наперед задану схему. Чи не з великим запізненням йому було дано Шевченківську премію, яку, на переконання сьогоденної критики, “він мав би одержати ще 1967 року, коли за рік перед тим було надруковано його роман “Люди зі страху” – твір, що “виламувався” з узвичаєних тоді канонів, його лірико-трагічна настроєвість була новою в літературі, а художня розробка екзистенційної концепції страху подібна до подібної проблематики творів Г.Бюльля, Е.Хемінгуей та Ж.-П.Сартра” [5]. Спорадичні згадки про екзистенційну сутність прози Р.Андріяшика не виявили складну структуру його художнього світу, в якому поліфонічно поєднується складна філософська проблематика особиста зболеність невизнаного і не до кінця сприйнятого митця і чітка конкретна предметність. Лаконізм і деталізація мислення проектується і на виклад письменником власних поглядів на творчість. Так, в одному з інтерв’ю “Літературній Україні” письменник чітко сформулював своє бачення історичних соціальних та національних проблем і окреслив своє ставлення до них як незалежного митця, схильного до існування у власній іманентності: “Коли б я не вірив, то й не писав би! Ніщо мене не зв’язувало і не зв’яже: клятву Іллічеві не давав, Сталіна з Мавзолею не виносив, стандартної оцінки на Хмельницького і Мазепу, Петлюру і Грушевського, Коновальця і Бандеру не підтримував, в оновленні підходів нашої іс-

торії і до майбутнього нічого нового не знаходжу, вселюдського повстання народів проти трагічних помилок у минулому ще не бачу, у вигаданому просторі себе не почуваю, бо українці більшою мірою будували американську півкулю, Азію і Австралію, збудують і себе” [6]. Не абсолютизуючи нонконформізм у творчості, письменник, по суті, схилився до однієї теми – “проблеми насильства суспільства над людиною, здійснюваного в різних формах (війни, національне, соціальне рабство тощо), а також до проблеми страху, спричиненого цими негативними явищами. Він показав не лише підневільну людину, а й “мозаїку людського неприйняття “чужого світу” [7: 305 – 306]. Очевидно, цим творчість Р.Андріяшика суттєво від творчості його колег, в цьому специфіка його “думної дороги”, позначений “білими плямами”.

Навесні 1964 року, коли Р.Андріяшик запропонував редакції журналу “Дніпро” першу книгу “Люди зі страху” (опублікована під назвою “Спадок віку” в трьох номерах 1966-го), співробітники часопису припустили, що то спогади українського січового стрільця, який уник розправ і тюрем. І. Дзюба у закритій рецензії схвально поставився до журнальної публікації. У рік журнальної публікації роману “Люди зі страху” Р.Андріяшика кращим твором вважався роман “Птахи полишають гнізда” І. Чендея, що значно випередив свій час. Не поступалися перед цими книгами і такі, як “Хустина шовку зеленого” Є.Гуцала, “Зав’язь” Гр. Тютюнника, “Парость” В.Дрозда, “Чужа кохана” А.Мороза, “Як на війні” Ю.Щербака, “Посланець до живих” В.Міняйла та інші.

Критик І. Бойчак запропонував книгу Р.Андріяшика видавництву “Молодь”, проте необхідною була рекомендація певного літературного авторитета, однак, коли звернулися до М.Стельмаха, то його оцінка була розгромною. Ситуацію врятував В. Іванисенко – автор передмови до роману. Коли ж твір мали друкувати в Москві, Р. Андріяшик здивував перекладачів тим, що знав рукопис напам’ять. Він дописав виноски, де з марксистсько-ленінських позицій трактувалися події роману. Завдяки сприянню Б.Олійника Р. Андріяшик надрукував роман “Додому нема вороття”, а потім і “Полтву” – в журналах “Дніпро” і “Прапор”. Саме в той час вийшли перші книжки Євгена Гуцала, Володимира Дрозда, Григора Тютюнника, Валерія Шевчука, які викликали не менше читацьке зацікавлення, ніж “Людина і зброя” Олеса Гончара. Кожен з них прийшов зі своїм художнім світом і, що важливо, можна було говорити про індивідуальний стиль письменника, а в цілому ж можна було сказати і про “багатство проблем і різноманітність художніх характеристик – складних і оригінальних, і не раз відзначувані критикою поглиблену аналітичність, серйозну психологічну основу, наявність власних концепцій життя і людини тощо. Головне – це загальне звищення якості, піднесення ідейно-художнього рівня в усьому потоці прози” [8:7].

Як самотній прозаїк, Р.Андріяшик зазнав еволюції шістдесятництва, породженого “хрущовською відлигою”, пережив долю покоління, схильного до креативності, до небанальної манери художнього мислення, до оновлення жанрово-стильових традицій, які безсумнівно зумовлюють його художній світ. Щодо притаманного йому гуманістичному світогляду, то пригадаємо, що у виступі на V З’їзді письменників України (1967) Олесь Гончар наголошував саме на гуманістичних, людинознавчих устремліннях літератури, поглибленні її філософського підґрунтя, намаганні сягнути в найглибші надра психіки.

Таким чином, спостерігаємо прямий зв’язок між складовими художнього мислення письменника, особливостями його світобачення (світосприймання, світорозуміння) та

своєрідністю його художнього світу, зумовленою також і актуальними його часу тенденціями культури та провідних митецьких концепцій. Художній світ відтак є фундаментально-змістовим засобом не просто в інтерпретації літературознавців [9], справедливим при цьому буде зазначити, що художній світ твору постає через свідомість реципієнта. Пролонгованість такого процесу щодо творчості Р.Андріяшика є явищем спорадичним, що й визначається багатьма чинниками, зокрема, тим, що тексти прозаїка є майже невідомими для широкого загалу.

Якщо погоджуватися з концепцією Г.Клочка, що художній світ як естетичний об'єкт, що «живе» в свідомості читача, є енергетичним феноменом, а його енергетика породжується візуальною виразністю, смислогенеруючою настроєвістю, гуманістичною спрямованістю та багатьма іншими чинниками, серед яких не завжди очевидно, але завжди суцєю є його цілісність, системна організованість [1, 10], то вочевидь, енергетика художнього світу визначається енергетикою автора як особистості. Специфіка художнього світу визначається власним світоглядом митця, тому дослідження художнього світу письменника – це дослідження його власного бачення, його художнього мислення. Отже, незаперечно, що для художнього світу Романа Андріяшика властива поліфункціональність, спровокована примхливим поєднанням особистісних чинників, світоглядні моделі, вироблених для себе автором та екстралітературних факторів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Клочек Г. “Художній світ” як категоріальне поняття / Клочек Григорій // <http://anvsu.org.ua/index.files/Articles/Klochek4.htm>.
2. Хализев В. Теория литературы / Хализев В. – Москва : Высшая школа, 1999. – 398 с.
3. Тарнашинська Л. Думна дорога Романа Андріяшика / Л.Тарнашинська // Літ. Україна. – 1997. – 18 грудня. – С. 5.
4. Брюгген В. Голос автора і голос героя / Володимир Брюгген // Література і сучасність. – К. : Дніпро, 1970. – С. 61 – 67.
5. Шпиталь А. Полтва – сестриця Либеді / Анатолій Григорович Шпиталь // Укр. мова та літ. – № 11. – березень 1998.
6. Андріяшик Р. Усе те саме навпаки, “пропащий час” або лад руїни / Роман Васильович Андріяшик // Літ. Україна. – 1995. – 14 грудня. – С. 5.
7. Історія української літератури ХХ століття: У 2 кн. / За ред. В. Г. Дончика. – К. : Либідь, 1998. – Кн. 2, 456 с.
8. Дончик В. Грані сучасної прози: [монографія] / Віталій Григорович Дончик. – К. : Дніпро, 1970. – 216 с.
9. Клочек Г. Художнє мислення автора як системо/формо/стилетворчий чинник // Наукові записки. – Випуск : 61. – Серія : Філологічні науки (літературознавство). – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2005.
10. Клочек Г. Художнє мислення письменника як формотворчий чинник / Клочек Г. // <http://anvsu.org.ua/index.files/Articles/Klochek4.htm>.